

УДК 631.16:332.02

Митяй О.В., к.е.н.

м. Умань

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ АПК УКРАЇНИ

Анотація. Обґрунтовано необхідність забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору національної економіки в умовах глобалізації для стабілізації перспектив розвитку і підтримання продовольчої безпеки держави. Визначено чинники формування конкурентних переваг АПК України в контексті інтеграції у світовий економічний простір. Викладено сутність конкурентного середовища в економічній діяльності підприємств АПК України. Розглянуто його структуру, умови та чинники розвитку. Запропоновано сучасний механізм регулювання конкурентного середовища в економічній діяльності підприємств АПК.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентні можливості, конкурентне середовище, підприємство, галузь, інвестиції, глобалізація.

Анотация. Обосновывается необходимость обеспечения конкурентоспособности аграрного сектора национальной экономики в условиях глобализации для стабилизации перспектив развития продовольственной безопасности государства. Определены факторы формирования конкурентных преимуществ АПК Украины в контексте интеграции в мировое экономическое пространство. Изложена сущность конкурентной среды в экономической деятельности предприятий АПК Украины. Рассмотрена его структура, условия и факторы развития. Предложен современный механизм регуляции конкурентной среды в экономической деятельности предприятий АПК.

Ключевые слова: конкурентоспособность, конкурентные возможности, конкурентная среда, предприятие, отрасль, инвестиции, глобализация.

Abstract. The necessity of providing the national agrarian sector's competitiveness in globalization trends in order to stabilize of food safety development of the country is proved. The factors of forming of competitive edges of AIK of Ukraine in the context of integration in outer economic space is considered. The essence of competitive environment in economic activity at the enterprises of AIC is determined. Its structure conditions and factors arc examined. Modern mechanism of competitive environment regulation in economic activity is proposed.

Key words: competitiveness, competitive edges, competitive environment, enterprise, brunch, investment, globalization.

Постановка проблеми. Перед урядами багатьох країн в умовах глобалізації постає проблема пошуку нових форм і методів пристосування національної економіки та політико-правового середовища до вимог сучасних міжнародних економічних відносин.

У цьому контексті підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України є надзвичайно важливим напрямом економічної стратегії держави. Тенденції зміцнення світових економічних центрів відкривають для нашої держави нові перспективи та можливості підвищення конкурентоспроможності цього сектору економіки, але водночас містять ризики і виклики щодо пошуку Україною відповідного місця у світовому та регіональному поділах праці.

Нині постає завдання формування обґрунтованої системи стратегічної політики держави, спрямованої на оптимальне використання існуючого ресурсного потенціалу для зміцнення конкурентних позицій аграрного сектору економіки, концентрацію технічних, фінансових, трудових та організаційно-управлінських ресурсів, структурну перебудову на інноваційній основі. У такому сенсі має відбутися перехід від здобуття конкурентних переваг за дією цінових чинників до впровадження факторних переваг, а саме: інтелектуального капіталу, природного багатства, науково-технічного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гострота проблеми забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору підтверджується увагою до неї вітчизняних науковців. Про те, що ця галузь має історичний шанс реалізувати нарешті свої конкурентні переваги, зазначає О. Могильний [2, с. 50]. На його думку, приріст ВВП, досягнутий за рахунок сільського господарства, ефективніше сприяє зниженню рівня бідності населення порівняно з іншими галузями. У своїх працях О.О. Красноруцький досліджує концентрацію капіталу як основну характеристику ринку сільськогосподарської продукції, вважаючи, що саме вона зумовлює характер конкурентної ситуації на ньому [3, с. 225]. Дослідження умов підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на основі інвестицій та оцінка ролі держави в цьому процесі знайшли своє відображення в працях О.К. Малютіна і О.Ю. Слабошпицької [4, с. 137]. Автори вважають, що перетворення інвестицій на одне з джерел конкурентних переваг підприємства залежатиме не тільки від їх обсягів, а й від зміни галузевої спрямованості.

Методичним і практичним аспектам розвитку конкурентного середовища в діяльності аграрних підприємств України присвячені дослідження таких вітчизняних учених, як Ю. Білик, В. Губенко, В. Галушко, І. Гришова, С. Кваша, А. Кандиба, А. Фесина [1-11]. Однак в умовах євроінтеграції України та виникнення світових фінансових криз деякі питання окресленої проблематики мають дискусійний характер.

Мета статті. Основним завданням нашого дослідження є окреслення напрямів підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки з урахуванням низки чинників, що впливають на цей процес, а також обґрунтування шляхів зміцнення конкурентних позицій в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Формування конкурентних переваг відбувається в середовищі, де вступають у соціально-економічні відносини суб'єкти ринкової системи. Конкурентне середовище в діяльності аграрних підприємств – це сукупність умов, які створюють конкретну ситуацію, що у свою чергу впливає на функціонування суб'єктів господарювання. Особливістю функціонування конкурентного середовища в діяльності аграрних підприємств є його формування під впливом мікро – та макросередовища [5].

Проведені дослідження підтверджують, що конкурентне середовище в економічній діяльності підприємств складається із [6, с. 13]:

- внутрішнього (базового) середовища;
- активного (ділового) мікросередовища;
- зовнішнього макросередовища, що є своєрідним тлом для ведення бізнесу.

Внутрішнє середовище підприємства складається з природних, трудових, фінансових, технічних, технологічних, організаційних та інформаційних ресурсів. Виходячи з них, визначається місія підприємства і виконуються функції організації виробництва, планування, мотивації та контролю. Активне середовище відображає взаємодію безпосередніх учасників конкурентного середовища в діяльності підприємств АПК, зокрема вітчизняних конкурентів, імпортерів, виробників товарів-замінників, потенційних конкурентів, постачальників, споживачів, посередників та уряду. Зовнішнє макросередовище становить собою систему зовнішніх макроекономічних чинників, які в сукупності утворюють ефект мультиплікатора та в імпульсному режимі провокують зміни на рівні ділового та базового середовища [7]. У контексті можливості удосконалення конкурентного середовища як чинника виявлення ринкових переваг підприємств АПК найбільшу увагу привертає до себе активне середовище, тому розглянемо його детальніше.

У створенні стійкого конкурентного середовища виділимо низку чинників впливу та критеріїв оцінки конкурентоспроможності підприємств, а також технологічне поєднання чинників – конструктивних і деструктивних, зовнішніх (екзогенних) і внутрішніх (ендогенних), керованих і некерованих. Чинники, що діють на рівні держави, галузі й товару, безпосередньо впливають на рівень конкурентоспроможності аграрних підприємств, але є не єдиним осередком їх формування, оскільки важливе значення у цьому процесі мають й інші чинники, а також ринкові сили, потреби споживачів продукції та можливості самих виробників (див. рис 1.).

Сьогодні підприємницьке середовище і конкурентоспроможність сільськогосподарських товаровиробників в Україні експерти оцінюють вкрай низько, що є наслідком еконо-мічної політики періоду реформувань. Маючи цінні ресурси, ми не зуміли зберегти та збільшити свої конкурентні переваги. Україна має значно нижчий рейтинг за індексом глобальної конкурентоспроможності (ІГК) порівняно з країнами ЄС [8]. За останній рік вона втратила 11 позицій, з 73 до 84, отримавши показник 4,05 бали зі 7 можливих.

Виходячи зі суттєвої втрати позицій у рейтингу, варто розглянути динаміку показників, які отримувала Україна з 2006 року – першого року проведення таких досліджень. Для порівняння оберемо найцікавіші для нас країни, а саме: Росію – найбільшого торговельного партнера, Кіпр – найбільшого інвестора, та країну, в яку прямують понад 80% інвестицій українських компаній, Грузію – вдалий приклад проведення реформ у колишній республіці ССРСР, Естонію – члена ЄС, також колишню державу Союзу та Китай – найбільш динамічний ринок світу [8].

На сучасному етапі економічна ситуація в агропромисловому комплексі України ускладнена низкою проблем, сприяти вирішенню яких може тільки поглиблення його інтеграції в систему світогосподарських зв'язків. За умови, що на експорт останніми роками припадає майже дві третини ВВП України, реструктуризація експорту є важливим критерієм розвитку економіки і конкурентних переваг держави у світовому поділі праці. Важливим показником інтеграції України в глобальну економіку є структура вітчизняного експорту, 13,8% якого становлять сільськогосподарські продукти, 11,4% – паливо і продукція гірничо-видобувної промисловості, 73,6% - продукція переробної промисловості [9, с. 148].

В умовах світової аграрної кризи Україна може збільшити свою присутність на глобальному ринку як виробник продуктів харчування.

Але без відповідних змін у системі державного управління аграрним сектором економіки, впровадження прогресивних технологій, вдосконалення селекційної та племінної справи, доступу до кредитних ресурсів для виробників сільськогосподарської продукції досягти успіху неможливо [10, с. 120].

У Концепції науково-технічного розвитку галузей агропромислового виробництва на період до 2015 р. вказано на важливість підвищення ролі науково-технологічних чинників у подоланні кризових явищ, забезпеченні їх економічного зростання, технічного переоснащення і структурної перебудови виробництва для нарощування обсягу конкурентоспроможних товарів, а також зміцнення експортного потенціалу та зменшення залежності економіки України від імпорту [11, с. 46].

В Україні конкурентні переваги підприємств АПК продовжують перебувати на стадії формування. Це зумовлено передусім тими негативними тенденціями, які притаманні вітчизняній економіці останнього десятиліття. Основні питання, які необхідно вирішити в контексті удосконалення конкурентних можливостей підприємств АПК, тісно пов'язані з діяльністю суб'єктів активного середовища. До них слід віднести удосконалення роботи вітчизняних конкурентів, постачальників, посередників та імпортерів, поліпшення ситуації для споживачів.

Підвищення ефективності конкурентного середовища пов'язане з удосконаленням функцій конкурентної політики в аграрній сфері. З позиції сьогодення, демонополізація аграрного комплексу України розглядається як своєрідна організаційна антиінновація. Більшість розвинутих країн світу вбачає розвиток економіки у створенні територіально-виробничих систем малих і середніх підприємств, тобто кластерів. Їх виникнення дає змогу створювати нові можливості для ведення бізнесу та активізації інноваційної діяльності. Тому антимонопольна політика нашої держави повинна не перешкоджати створенню великих вітчизняних агропромислових підприємств, а контролювати їхню цінову політику. У цьому контексті контроль над імпортними надходженнями агропродовольчих товарів також має бути поєднаний із подоланням монопольних зловживань у ціноутворенні з боку іноземців. Додатковим аргументом на користь концентрації виробництва в аграрній сфері України

Рис.1. Система джерела формування конкурентних переваг агропідприємств.

Джерело: розроблено автором.

виступає дефіцит фінансових надходжень, який є наслідком світової фінансової та пов'язаної з нею економічної кризи.

У контексті євроінтеграції України механізм державної підтримки аграрної сфери також потребує значного реформування. Підтримка держави повинна ототожнюватися не зі зростанням державних субсидій сільськогосподарським виробникам, а зі створенням гарантованих державою умов для їхнього розвитку та рівноправних конкурентних умов на внутрішньому і зовнішньому ринках. Вектор інституційних перетворень повинен бути спрямований на усунення ігнорування прав власності на майно і володіння землею, знищення тіньового ринку купівлі-продажу землі, недопущення перепродажу корпоративних прав і виникнення рейдерства, уникнення загроз для вітчизняного аграрного ринку з боку зарубіжних партнерів.

Найдоцільнішим і ефективним для вирішення проблеми формування і розвитку конкурентних переваг підприємства є використання сучасних концепцій менеджменту, які використовують взаємодію процесного, системного й ситуаційного підходів. Процесний підхід визначає формування і розвиток конкурентних переваг підприємства у вигляді серії послідовних, безперервних, взаємопов'язаних дій, спрямованих на досягнення цілей підприємства. Він може бути відрекомендований як взаємозв'язок між функціями підприємства, сполучними процесами й керівництвом персоналом як особливим видом управлінської діяльності. Поняття "системність" характеризує впорядкованість системи управління конкурентоспроможністю підприємства, її цільову орієнтацію, а комплексність підкреслює взаємодію і взаємообумовленість елементів. З погляду системного підходу, конкурентні переваги підприємства можуть бути представлені у вигляді властивості соціально-економічних систем. Вони впливають на процес адаптації до впливу зовнішнього середовища з метою збереження або розвитку переваг підприємства [5].

Ситуаційний підхід до формування конкурентних переваг підприємства припускає облік реакції на різні ситуації, що відбуваються за межами дії підприємства й усередині нього. Ситуація – це сукупність обставин, що здійснюють вплив на об'єкт дії. У визначенні ситуації вирішальну роль відіграє збір інформації та її аналіз. Адекватність оцінок ситуації визначає правильність формування конкурентних переваг підприємства. Тому менеджери повинні постійно визначати ситуацію, що склалася, і ухвалювати управлінські рішення залежно від неї. Ураховуючи ці підходи до менеджменту, можна виділити основні умови формування конкурентних переваг підприємства:

- системний підхід, який полягає в тому, що кожне економічне явище розглядається й оцінюється у

взаємодії з іншими явищами, при цьому вся решта елементів об'єкта й процесів залежна від того, що відбувається в ньому, з обліком як внутрішніх, так і зовнішніх чинників;

- комплексне вирішення проблеми, яке припускає, перш за все, досягнення пропорційності й збалансованості виробничих ресурсів як за обсягом, так і за часом їх використання на основі глибокого аналізу організаційних, економічних, технічних і соціальних умов і чинників виробництва;
- розгляд конкурентних переваг як цілеспрямованої системи, що має кілька цілей; постановка кількох цілей на верхньому рівні пояснюється прагненням підприємства до постійного розвитку виробництва, фінансів, збуту;
- моделювання цілісної системи управління конкурентоспроможністю підприємства з урахуванням того, що зміна одного елемента обов'язково торкнеться й інших елементів, пов'язаних з ним безпосередньо або через інші елементи.

Інструментарій містить способи формування і розвитку конкурентних переваг підприємства. В умовах міжфункціональних зовнішніх і внутрішніх зв'язків, що ускладнилися, постають питання з формування організаційного механізму формування конкурентних переваг підприємства [6].

Механізм управління конкурентоспроможністю підприємства, має забезпечити ефективну комплексну підтримку й розвиток конкурентних переваг підприємства, бути адекватним сучасним вимогам, урахувати динаміку кон'юнктури ринку, ґрунтуватися на принципах адаптивності та створювати можливості для гнучкого і швидкого ухвалення управлінських рішень.

Організаційний механізм управління конкурентоспроможністю підприємства з чітко поставленою метою функціонування повинен містити комплекс постійно діючих інноваційних, інвестиційних, маркетингових, матеріальних, організаційно-управлінських, соціальних, кадрових заходів, спрямованих на встановлення, забезпечення й підтримку потрібного рівня конкурентних переваг підприємства [4, 5, 6].

Підхід до формування конкурентних переваг підприємства передбачає: використання загальних методологічних підходів й принципів до процесу формування і управління конкурентоспроможністю підприємства; обґрунтування використання інструментарію формування конкурентних переваг підприємств; конкурентні переваги підприємства як взаємодію сукупності її елементів, кожний з яких характеризує можливості підприємства, має внутрішню структуру й особливості; використання загальних і спеціальних функцій менеджменту, серед яких виділяється функція діагностики конкурентних переваг-організувати моніторинг і контроль на всіх етапах виробництва й життєвого циклу підприємства. Для

цього доцільно дослідити чинники впливу на ефективність складових елементів конкурентних переваг підприємства, механізми впливу цих чинників, і розробити систему оцінки вимірювання результатів їх впливу.

Впровадження підходу досягається на основі створення організаційного механізму управління конкурентоспроможністю підприємств, дія якого спрямована на стратегічний розвиток агропромислового підприємства й досягнення його цілей. Комплексна система формування конкурентних переваг підприємства є складною, динамічною, відкритою системою, оскільки: по-перше, процес формування конкурентних переваг складається з досить великої кількості етапів; по-друге, здійснення всіх етапів формування конкурентних переваг відбувається в результаті їх тісного взаємозв'язку, який відображає реалізацію принципу зворотного зв'язку; по-третє, цей процес характеризується наявністю численних зв'язків із елементами зовнішнього середовища.

Беручи за основу однієї з ознак систем – спостережуваність, можна регулювати й управляти конкурентоспроможністю за вхідними і вихідними потоками, суттєво не вникаючи в зміст процесів, що відбуваються усередині підприємства, а сформувати необхідну роботу елементів внутрішнього середовища з подальшою перевіркою адекватності результатів її діяльності сучасним вимогам ринку й суспільства через призму впливу й компенсаторних можливостей конкурентних переваг підприємства. Але такий підхід виключає можливість впливу на багато процесів, що відбуваються всередині системи. Уявляється можливим, що в сучасних умовах забезпечити високий рівень конкурентних переваг підприємства можна тільки тоді, якщо максимально підвищити якість продукції, її екологічність і безпечність, проникати в процес виробництва й реалізації продукції, спеціалізувати систему управління підприємством, організувати моніторинг і контроль на всіх етапах виробництва й життєвого циклу підприємства. Для цього доцільно дослідити чинники впливу на ефективність складових елементів конкурентних переваг підприємства, механізми впливу цих чинників, і розробити систему оцінки вимірювання результатів їх впливу.

До аналізу чинників, що визначають існування і розвиток того або іншого суб'єкту, учені звертаються постійно, і це не є новим, але частіше за все чинники розглядаються як причини виникнення події. Чим детальніше розглядаються чинники, тим більш дієвий інструмент дії одержує менеджмент підприємства. Одним із головних завдань при формуванні конкурентних переваг підприємства на базі організаційних зусиль є виявлення, систематизація і класифікація всієї сукупності чинників, що визначають конкурентні переваги підприємства; розробка методик вимірювання кількісних характеристик дії цих чинників і формування на цій основі методологічної бази формування конкурентних переваг підприємства.

Висновки. Для розвитку зовнішньоторговельних перспектив АПК України слід продовжити дослідження механізмів державного управління щодо впровадження європейської моделі забезпечення якості та безпеки продовольства, завершення підготовки гармонізованих до міжнародних вимог галузевих стандартів продовольчої продукції, створення мережі лабораторій із контролю якості харчових продуктів. У подальших дослідженнях необхідно приділити увагу вдосконаленню земельних відносин та раціоналізації землекористування за зразком розвинутих країн ЄС, розробці механізмів поліпшення державної охорони земель, посиленню захисту прав власності селян на землю. У найближчій перспективі необхідно розробити алгоритм зміцнення інвестиційної та інноваційної складової розвитку аграрного сектору економіки України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гришова І.Ю. Державна підтримка регіональних програм інноваційного розвитку [Електронний ресурс] / І.Ю. Гришова, В.А. Замлинський, В.В. Кужель // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – № 2. – С. 201-206. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html>
2. Могильний О. Реалії та парадокси аграрної політики / О. Могильний // Економіка України. – 2012. – № 12. – С. 41-51.
3. Красноруцький О. О. Проблеми реалізації сучасної доктрини розвитку агропромислового комплексу / О. О. Красноруцький // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: зб. тез доповідей Шостої Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених. – Тернопіль : Екон. думка, 2012. – Ч.1. – С. 225-226.
4. Малютін О. К. Інвестиції як головний фактор конкурентних переваг вітчизняних підприємств / О. К. Малютін, О. Ю. Слабошпицька // Вісник СНАУ. – 2013. – № 4(35). – С. 134-138. – (Серія "Економіка та менеджмент").
5. Кириленко І. Г. Деякі аспекти державної аграрної політики в умовах світової фінансової кризи / І. Г. Кириленко, В. В. Дем'яненко, Б. В. Андрущенко // Економіка АПК – 2011. – №11.–С. 49.
6. Багрова І. В. Складові та фактори конкурентоспроможності / І. В. Багрова, О. Г. Нефедова // Вісник економічної науки України. – 2013.–№1. – С. 11-16.
7. Янковський Н. А. Управление конкурентоспособностью предприятия на мировых рынках: макро- и микроуровни / Н. А. Янковский. -Донецк : ДНУ, 2012. – 398 с.
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [infolight.org.ua/content/analiz-indeksu-konkurentospromozhnosti-ukrayini-v-2013-2014-rr].
9. Піддубний І. О. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства / І. О. Піддубний, А. І. Піддубна; за ред. І. О.Піддубного. – Харків : ІНЖЕК 2012. – 264 с.
10. Черевко Д. Г. Конкурентоспроможність переробних підприємств АПК України в умовах її членства в СОТ / Д. Г. Черевко // Вісник СНАУ – 2013. – № 4(35). – С. 118-123. – (Серія "Економіка та менеджмент").
11. Супіханов Б. К. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва в умовах підготовки вступу до СОТ /Б. К. Супіханов // Економіка АПК. – 2012. – № 5. – С. 44-49.